

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ ЖКГ В ПЕРІОД ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ГАЛУЗЬО

***Анотація.** Досліджено еволюцію системи управління житлово-комунальним господарством. Запропоновано методику комплексної оцінки ефективності управління, апробація якої на матеріалах підприємств житлово-комунальної сфери дозволила виявити стимулюючий вплив конкуренції на економічну активність суб'єктів господарювання, підтверджуючи доцільність ринкових перетворень у системі ЖКГ.*

Ключові слова: житлово-комунальне господарство, конкуренція, ресурсомісткість, ефективне управління

Zazerska V., Yurchyk V.

MANAGEMENT EFFECTIVENESS EVALUATION OF THE MUNICIPAL UTILITIES IN TRANSFORMATION OF THE BRANCH MANAGEMENT SYSTEM

***Summary.** The evolution of the system of housing and communal services is investigated. The method of management effectiveness evaluating, tested on materials of housing and communal services, enabled the identification of the stimulating effect of competition on the economic activity of economic entities, confirming the appropriateness of market reforms in the utilities system is proposed.*

Keywords: utilities, competition, resource-intensive, efficient management

1. Вступ

Підприємства житлово-комунального господарства (далі – ЖКГ) складають найважливіший елемент регіональної інфраструктури, обслуговуючи як середовище проживання людини, так і місце використання його трудового потенціалу у формі підприємств виробничої та невиробничої сфер. Водночас, вартість житлово-комунальних послуг (далі – ЖКП) відображається на платоспроможності населення та суб'єктів господарювання, впливає на кон'юнктуру споживчого і ресурсного ринків та характеризує пряму залежність сфери ЖКГ від загального стану економіки.

Різні аспекти проблеми підвищення ефективності діяльності підприємств системи ЖКГ розглядали А. І. Безлюдов [1], В. В. Бузирев [2], Д. М. Жуков [3], В. С. Чекалін [3] та ін. Однак, у Республіці Білорусь досі немає нормативно-методичних інструментів, які б дозволяли на базі наявної звітності та з урахуванням макрофакторів здійснювати якісне обґрунтування доцільності процесів демонополізації окремих підприємств галузі та напрямів їх самостійного функціонування на галузевому ринку.

Мета статті – розробити алгоритм комплексної оцінки ефективності управління та його апробація на основі даних підприємств ЖКГ Брестської області у трансформаційний період.

2. Генезис системи управління ЖКГ

За часів планово-адміністративної економіки система ЖКГ будувалася на принципі подвійного підпорядкування: центральним органам влади та місцевим радам в особі відповідних виконкомів

міст і районів. Дієздатність цієї системи ґрунтувалася на директивному централізованому розподілі ресурсів і позаекономічному примусі. Постійний дефіцит ресурсів та їх вкрай неефективне використання, відсутність реальних економічних взаємовідносин між системою управління, виробниками та споживачами в житлово-комунальній сфері і т.д. призвели до важкого становища галузі. Керівництво СРСР робило спроби поліпшити стан справ у будівництві та експлуатації житла і комунальних систем, але через їх орієнтацію на адміністративну економіку “перебудовного типу” реалізація заходів, передбачених відповідними постановами [4, 5], була ускладнена.

В умовах перехідного періоду командно-адміністративний механізм управління житлово-комунальною сферою був перетворений в адміністративно-відомчий. Однак, проведені перетворення не змінили господарських відносин і не усунули адміністративного характеру чинного механізму функціонування галузі. В умовах розвитку ринкових відносин адміністративно-відомчий механізм не відповідав господарському середовищу, яке змінилося, і, відповідно, виявився малоефективним. В результаті, житлові умови значної частини населення та рівень утримання житлового фонду стали помітно погіршуватися.

У середині 90-х років була здійснена спроба реформувати систему управління житлово-комунальним комплексом республіки [1]. Суттю проведених перетворень стало наділення більшою самостійністю структур середнього (тобто обласного) і нижчого (районного, районного у містах і т.д.) рівнів

системи ЖКГ в питаннях господарської діяльності. Вжиті в цьому напрямі кроки призвели до отримання підприємствами ЖКГ статусу юридичних осіб за наявності адміністративних методів управління, однак, збереглося переважання державної і комунальної власності.

У даний період житлово-комунальне господарство є дотаційною галуззю, в якій простежується суворе відомча підпорядкованість підприємств і організацій вищестоящим управлінським ланкам. За цих обставин нагальною проблемою, яка потребує негайного вирішення, є вдосконалення організаційно-економічного механізму формування ринку послуг задля підвищення соціально-економічної ефективності функціонування ЖКГ.

3. Оцінка ефективності управління галуззю в трансформаційний період

В якості домінуючої сили, здатної забезпечити беззбиткове функціонування підприємств галузі в сучасних умовах, має виступити, на наш погляд, конкуренція. Дослідження впливу конкурентного середовища на загальну економічну активність суб'єктів покладені в основу аналізу впливу конкуренції на результати діяльності підприємств з метою оцінки ефективності управління підприємствами ЖКГ. При цьому, ефективне управління підприємством має сприяти досягненню максимальних результатів господарювання при скороченні витрат і більш повному використанні економічного потенціалу [6, 7].

Комплексну оцінку ефективності управління підприємствами та організаціями системи ЖКГ пропонуємо здійснювати з використанням інтегрованої системи показників, застосовуваних у вітчизняній і зарубіжній практиці для аналізу ефективності виробничо-комерційної діяльності. У систему пропонуємо включити показники оцінки інтенсивності використання поточних і капітальних витрат та модифікований показник ефективності управління.

Оскільки підприємства сфери ЖКГ за своєю суттю є планово-збитковими, то для оцінки використання ресурсів, які займають найбільшу питому вагу в структурі витрат, пропонуємо використовувати показники зарплато-, енерго- та фондомісткості.

Зарплатомісткість (Zn_e), яка характеризує раціональне використання коштів на оплату праці та утримання персоналу, розраховують за формулою:

$$Zn_e = \frac{\Phi}{B_{pn}}, \quad (1)$$

де Φ – фонд заробітної плати;

B_{pn} – виручка від реалізації продукції (послуг).

Енергомісткість (E_e) відображає питому витрату підприємства на оплату палива та електроенергії. Її можна розрахувати за формулою:

$$E_e = \frac{E_n}{B_{pn}}, \quad (2)$$

де E_n – вартість енергетичних ресурсів, які використовують на технологічні потреби.

Фондомісткість (Φ_e) вимірюють відношенням вартості активів до виручки від реалізації послуг:

$$\Phi_e = \frac{A}{B_{pn}}, \quad (3)$$

де A – сукупні активи підприємства.

Для узагальнюючої оцінки ефективності використання ресурсів пропонуємо розраховувати інтегральний показник економічної ефективності (Pe) за формулою:

$$Pe = \sqrt[3]{Z_{ne} \times E_e \times \Phi_e}. \quad (4)$$

Інтегральний показник ресурсомісткості дозволяє дати оцінку діяльності підприємства з ресурсозбереження. Чим меншим є значення цього показника, тим ефективніше використовуються ресурси і, відповідно, кращими є результати діяльності.

В умовах переходу на нові форми господарювання велике значення має вивчення рівня інтенсифікації господарської діяльності. Розрахунок зведеного показника інтенсифікації пропонуємо виконувати з використанням показників динаміки зарплато-, енерго- та фондомісткості за формулою:

$$T_{int} = \sqrt[3]{T_{zne} \times T_{Ee} \times T_{\Phi_e}}, \quad (5)$$

де T_{int} – темп інтенсифікації господарської діяльності;

T_{zne} – темп зміни зарплатомісткості;

T_{Ee} – темп зростання (зниження) енергомісткості;

T_{Φ_e} – темп зміни фондомісткості.

За допомогою наведеної формули можна визначити вплив факторів інтенсифікації на ефективність господарської діяльності в умовах розвитку ринкових відносин.

Ефективність управління пропонуємо оцінювати за допомогою показників діяльності об'єкта управління. Законодавчо визначено, що кінцевим результатом господарської діяльності комерційних організацій є прибуток [9, ст. 46]. Він, як критерій оцінки, відображає створену додаткову вартість [10]. Відповідно, розраховані на його основі показники рентабельності розкривають економічну ефективність та дозволяють оцінити отриманий ефект у співвідношенні зі спожитими ресурсами або вкладеним капіталом.

У даний час через незначні обсяги інвестицій на розвиток і модернізацію об'єктів комунального господарства зростає собівартість і погіршується якість надаваних послуг, знижується надійність і безпека експлуатації об'єктів. Це стосується, насамперед, послуг теплопостачання, водопровідно-каналізаційного господарства, санітарно-гігієнічного очищення, об'єктів ЖКГ на селі.

Оскільки основною проблемою розвитку ЖКГ є забезпечення фінансування його відтворення, насамперед, за рахунок доходів від населення за встановленими тарифами, то у зв'язку з цим пропонуємо оцінювати ефективність управління за показником рентабельності активів, який характеризує загальну ефективність використання сукупного капіталу. Модифікація показника рентабельності про-

ведена за допомогою розробки багатофакторної мультиплікативної моделі за методом Дюпона і має такий вигляд:

$$R_{акт} = \frac{\Pi_{pn}}{A} = \frac{\Pi_{pn}}{B_{pn}} \times \frac{B_{pn}}{KB} \times \frac{KB}{A} \quad (6)$$

де Π_{pn} – прибуток до вирахування податків та інших платежів. Даний показник прибутку при оцінці ефективності управління підприємством є найбільш значущим для всіх категорій зацікавлених осіб: власників підприємства, інвесторів, держави;

B_{pn} – виручка від реалізації продукції (послуг);

KB – капітальні вкладення підприємства;

A – сукупні активи підприємства.

Отримана модель відображає залежність показника ефективності управління не тільки від рента-

приємств і організацій ЖКГ Брестської області. На їх основі побудовані графіки показників ефективності управління галуззю (рис. 1).

В цілому за досліджуваний період спостерігалася позитивна тенденція зростання показника рентабельності ($R_{акт}$). Це було викликано, головним чином, прискоренням оборотності капітальних вкладень та збільшенням їх частки в активах.

Негативно на ефективність управління вплинуло зменшення рентабельності продажів. Особливо відчутним цей вплив спостерігався у 2003–2008 роках. Аналіз економічної ефективності показав якісне підвищення рівня використання ресурсів. Динаміка показника темпу інтенсифікації господарської діяльності в цілому позитивно характеризує управління, засноване на ринкових відносинах.

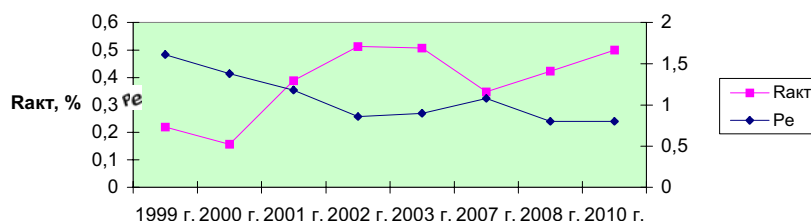

Рис.1. Динаміка інтегральних показників ефективності управління галуззю в трансформаційний період – 1999-2010 роки (розраховано за: [11])

бельності продажів, але й від співвідношення виручки і капітальних вкладень, які направлені на відтворення, а також від майнової структури активів. Такий рівень агрегування факторів дозволяє оцінити якість управління з точки зору ефективності використання коштів на розвиток підприємства, що, на наш погляд, є особливо актуальним в умовах обмеженості інвестиційних ресурсів в період реформування ЖКГ.

Перший фактор моделі (рентабельність продажів) показує ефективність виробничої і збутової діяльності. Другий (оборотність капітальних витрат) відображає інтенсивність використання капіталу на оновлення. Третій фактор відображає структуру активів і показує політику в галузі розвитку та модернізації об'єктів ЖКГ. Збільшення частки капітальних витрат в активах сприяє підвищенню оновлення основних засобів.

Запропонований алгоритм використаний нами для аналізу ефективності управління галуззю ЖКГ за 1999-2010 рр. У даний період спостерігалася зростання кількості малих підприємств і організацій у сфері благоустрою та комунального господарства (банно-пральне, готельне, фізкультурно-оздоровче господарства, надання ритуальних послуг) [11]. Причому, до 2008 року на ринку ЖКГ зростала кількість підприємств приватної форми власності. На кінець досліджуваного періоду таких підприємств було 89,9 %, тоді як з державною формою власності – 5,8 % [11].

Для розрахунку інтегральних показників ефективності нами були використані звітні дані під-

4. Висновки

Запропонований алгоритм модифікованої комплексної оцінки ефективності управління підприємствами та організаціями системи ЖКГ, що базується на розрахунку інтегрованої системи показників, які застосовуються у вітчизняній і зарубіжній практиках для аналізу ефективності виробничо-комерційної діяльності, допомагає економічно обґрунтувати перехід на нові форми господарювання та дозволяє оцінити загальну ефективність управління підприємствами ЖКГ.

Зокрема, в умовах переходу на нові форми господарювання рівень інтенсифікації господарської діяльності доцільно оцінювати за динамікою показників енерго-, зарплато-, фондомісткості, а ефективність використання ресурсів – за допомогою інтегрального показника економічної ефективності. Ефективність управління доречно оцінювати на основі модифікованого показника рентабельності активів, який формується під впливом рентабельності продажів, співвідношення виручки і капітальних витрат та майнової структури активів.

Апробований в ході дослідження алгоритм комплексної оцінки дозволив довести стимулюючий вплив конкуренції в цілому на економічну активність суб'єктів господарювання, підтверджуючи доцільність ринкових перетворень у системі ЖКГ та показав необхідність розробки дієвих інструментів управління, здатних допомогти підприємствам в зміцненні своїх ринкових позицій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безлюдов А. И. Методы повышения эффективности управления территориально-отраслевыми производственными системами [Текст] : практ. пособ. / А. И. Безлюдов. – Мн. : БелНИИНТИ, 1982. – 126 с.
2. Бузырев В. В. Экономика жилищной сферы [Текст] : учеб. пособ. / В. В. Бузырев, В. С. Чекалин. – М. : ИНФРА-М, 2001. – 256 с.
3. Жуков Д. М. Экономика и организация жилищно-коммунального хозяйства города [Текст] : практ. изд. / Д. М. Жуков. – М. : Владос-пресс, 2003. – 96 с.
4. О мерах по дальнейшему совершенствованию работы жилищно-коммунального хозяйства в стране : пост. ЦК КПСС, Совета Министров СССР от 8 апр. 1987 г. № 427 : [с изм. и доп., внес. пост. ЦК КПСС, Советом Министров СССР от 03.08.1988 г.] // Собр. постановлений Правительства СССР. – 1987. – № 27. – С. 92.
5. О переводе предприятий, объединений и организаций системы Министерства жилищно-коммунального хозяйства РСФСР на полный хозяйственный расчет и самофинансирование : пост. Совета Министров РСФСР от 31 июля 1989 г. № 235 // Консультант Плюс : Версия Проф. Технология 3000. – М., 2010.
6. Методика анализа показателей эффективности производства [Текст] : учеб. пособ. / [Э. А. Маркарьян и др. ; под ред. Э. А. Маркарьяна]. – Ростов н/Д. : МарТ, 2001. – 204 с.
7. Основы менеджмента [Текст] : учебн. / [Д. Д. Вачугов и др. ; под ред. Д. Д. Вачугова]. – М. : Высш. шк., 2001. – 367 с.
8. Шеремет А. Д. Комплексный анализ хозяйственной деятельности [Текст] : учебн. / А. Д. Шеремет. – М. : ИНФРА-М, 2006. – 415 с.
9. Гражданский кодекс Республики Беларусь : Кодекс Респ. Беларусь, 7 дек. 1998 г., № 218-3 : принят Палатой представителей 28 окт. 1991 г. : одобр. Советом Респ. 19 нояб. 1998 г. : в ред. Закона Респ. Беларусь от 08.07.2008 г. // Консультант Плюс : Беларусь. Технология 3000 : [Электронный ресурс] / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Мн., 2010.
10. Ерохина Е. А. Прибыль в условиях монополистической конкуренции: на примере США и Японии / Е. А. Ерохина, А. П. Бычков ; [под ред. А. П. Бычкова]. – Томск : Изд-во Том. ун-та, 1993. – 113 с.
11. Статистический ежегодник Республики Беларусь = Statistical yearbook of the Republic of Belarus : стат. сб. / М-во статистики и анализа Респ. Беларусь ; [редкол.: В. И. Зиновский и др.]. – Мн. : Минстат РБ, 2010. – 582 с.